

Polskie Towarzystwo Archeologiczne i Numizmatyczne, Oddział Wrocław
Sektora Numizmatyczna im. Joachima Lelewela

KOMUNIKAT WEWNĘTRZNY Nr 3/81

CZERWIEC 1981

Stanisław Tota

PAPIERY WARTOŚCIOWE

Nowa dziedzina kolekcjonerstwa, która jest dopiero obecnie u nas powoli odkrywana - są papiery wartościowe.

Trudno się wgłębiać w historię gospodarczą nie znając historycznego procesu przechodzenia od pieniądza kruszczowego do pieniądza fiducjarnego. Pieniądz światowy przekształcał się z pieniądza kruszczowego stopniowo w różnorodne aktywa, wśród których obok pieniądza papierowego poważną rolę odgrywają walory objęte ogólną nazwą papierów wartościowych.

Papiery wartościowe można definiować od strony emitującego, a więc państwa, związków publiczno-prawnych lub prywatnych przedsiębiorstw, albo też od strony lokujących swoje wolne kapitały, a więc towarzystw ubezpieczeniowych, funduszy emerytalnych, fundacji i także osób indywidualnych.

Definicją walorów od strony emitującego zajmiemy się przy omawianiu szczegółowym poszczególnych papierów, gdyż kolekcjonowanie może się odbywać tylko poprzez systematyzowanie papierów wg emitentów i wg celów, dla których przeznacza się emisję.

Od strony lokaty - są to papiery, które reprezentują prawa majątkowe przysługujące ich właścicielowi. Można je podzielić na papiery o dochodzie stałym i zmiennym. Papiery o dochodzie stałym stanowią wierzytelność, której wielkość - zarówno kapitału, jak i dochodu - określona jest w kwocie pieniężnej już w chwili emisji, t.j. w chwili wypuszczenia ich do obiegu. Rozróżnia się tu papiery podlegające wykupowi i papiery niepodlegające wykupowi, a więc polisy ubezpieczeniowe i dokumenty potwierdzające tzw. renty wieczyste. Papiery podlegające wykupowi można podzielić na wykupywane jednorazowo z chwilą nadejścia terminu płatności oraz spłacane stopniowo przez losowanie w ciągu określonego czasu. Lokowanie w papierach wartościowych odbywa się dobrowolnie w celu zabezpieczenia kapitału i osiągnięcia stałego dochodu. Lokowanie może się też odbywać w trybie przymusowym, narzuconym przez państwo w celu uzdrowienia publicznych finansów lub gromadzenia środków na wielkie publiczne inwestycje. Papiery te mogą być przedmiotem różnych operacji finansowych.

Renty są dochodem od oprocentowanego funduszu, a więc nie wymagającym nakładu pracy, otrzymywanym przez określoną ilość lat w jednakowej kwocie i w stałych terminach. Polisy i inne papiery potwierdzające renty są potwierdzeniem warunków umowy o ubezpieczeniu mienia lub zabezpieczeniu osób. Nie mogą być zatem przedmiotem transakcji na giełdach lub między osobami prawnymi i fizycznymi.

Systematyzując dla celów kolekcjonerskich papiery wartościowe zajmiemy się w kolejności następującymi walorami:

- a) obligacje, b) listy zastawne, c) asygnacje, d) bony,
- e) bilety skarbowe, f) akcje.

Wobec tego, że opracowanie niniejsze ma charakter pionierski, autor zwraca się do kolekcjonerów papierów wartościowych i innych znawców tego przedmiotu o nadsyłanie swoich uwag, którymi można by uzupełnić przedstawione materiały. Materiały te będą się ukazywały stopniowo na prawach rękopisu w poszczególnych nu-

merach komunikatów wewnętrznych Sekcji Numizmatycznej Oddziału I i N we Wrocławiu. Korespondencje proszę kierować bezpośrednio na adres: Stanisław Tota, ul. R. Traugutta 73 m.1. 50-417 Wrocław.

Obligacje

Obligacja jest to krótko -, średnio - lub długoterminowy papier wartościowy, potwierdzający obowiązek emitenta do:

- spłaty w określonym terminie lub przedziale czasowym wyszczególnionej kwoty zaciągniętej pożyczki,
- bieżącego regulowania do czasu spłaty długu określonych odsetek.

Oprocentowanie pożyczki może mieć charakter stały lub premiiowy albo też mieszany.

Emitentem obligacji w naszych warunkach jest państwo, mogą nim także być związki publiczno-prawne, np. banki, miasta, gminy lub przedsiębiorstwa. W zasadzie obligacje są emitowane na okaziciela. Niekiedy tylko mają charakter imienny, co zwykle łączy się z ograniczeniem obrotu tymi walorami. W pewnych przypadkach państwo ogłasza wśród obywateli i instytucji prawnych przymusowe subskrypcje obligacji. Bankową subskrypcję stosuje się do pożyczek zewnętrznych między państwami. Pożyczki obligacyjne są emitowane przez państwo w trybie przymusowym zwykle wówczas, gdy skarb państwa znajduje się w szczególnie trudnej sytuacji, np. w przypadku wojny lub dużego bezrobocia. Może to być także w przypadkach, gdy chodzi o zmniejszenie kosztów obsługi zaciągniętych uprzednio pożyczek i przesunięcie na dalsze terminy ich spłaty. Problem ten państwo rozwiązuje dokonując operacji zwanych konwersją i konsolidacją. Konwersja oznacza zmianę warunków określonej pożyczki, polegająca zazwyczaj na zmianie wysokości oprocentowania i przesunięcia terminów spłat. Konwersja dokonywana jest także przy zmianie systemu walutowego. Konsolidacja polega na zamianie kilku pożyczek na jedną. Operacje zarówno konwersji jak i konsolidacji muszą być potwierdzone zamianą obligacji.

Obligacje Ogólnej Narodowej Pożyczki z okresu Powstania Styczniowego

Wydział Skarbu Rządu Narodowego w latach 1863-64 rozpiął pożyczkę obligacyjną na cele Powstania Styczniowego. W tym celu wydane zostały obligacje tymczasowe Ogólnej Narodowej Pożyczki ze znakiem wodnym "Równość - Wolność - Niepodległość". Obligacje te miały być zamienione na obligacje właściwe, przynoszące pięć procent w stosunku rocznym i miały być opatrzone kuponami, talonem i podpisami członków Komisji Długu Narodowego. Obligacje tymczasowe zatem stanowiły właściwie pokwitowania i po upadku powstania styczniowego w większości zostały zniszczone przez posiadaczy w obawie rewizji i represji. Do naszych czasów dochowały się tylko nieliczne egzemplarze, które znajdują się w archiwum Narodowego Banku Polskiego i w Ossolineum we Wrocławiu oraz u pojedynczych kolekcjonerów.

Znane są obligacje tymczasowe o następujących wartościach:

- 1000 złp i 5000 złp - bez pieczęci Rządu Narodowego
- 100 złp i 200 złp - z pieczęcią Rządu Narodowego
- 100 złp - z dużą pieczęcią Rządu Narodowego

Pożyczki obligacyjne z 1920 roku

Po wymianie i unifikacji walut, będących w obiegu w Polsce po uzyskaniu niepodległości, należało ująć w karby państwa i porządku sprawy finansowe. Rolę banku emisyjnego spełniała Powstanie Krajowa Kasa Pożyczkowa. Z chwilą przejęcia jej przez władze polskie w dniu 11 listopada 1918 r. emisja marek wynosiła ok. 880 milionów i w drodze aktów ustawodawczych i rozporządzeń

Rady Ministrów, a nawet bez żadnych podstaw prawnych, tylko na polecenie ówczesnego Ministra Skarbu Leona Bilińskiego, wypuszczano ciągle nowe emisje marek. Doprowadzało to do chaosu pieniężnego i pogłębiało narastające trudności z utrzymaniem równowagi budżetowej. Wówczas, aby uniknąć dowolności w traktowaniu uprawnień przez rząd, a przede wszystkim przez zmieniających się ministrów skarbu, Sejm powziął uchwałę, iż emisja biletów Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej oraz zaciąganie innych pożyczek państwowych nie może nastąpić bez uprzedniego zezwolenia Sejmu. Wyrażało się to w następującej rezolucji:

I. Wzywa się Rząd, aby przedłożył Sejmowi w jak najrychlejszym czasie plan finansowy zapewniający Skarbowi znaczne podniesienie jego dochodów.

II. Wzywa się Ministra Skarbu, aby celem uniknięcia dalszej emisji biletów PKKP wziął pod rozagę zaciągnięcie wewnętrznych pożyczek państwowych.

III. Wzywa się Ministra Skarbu, aby przedłożył Sejmowi w jak najkrótszym czasie preliminarz budżetowy za czas od 1.VII.1919 do 31.III.1920 i przygotował zawczasu projekt budżetu na okres następny.

Na wniosek zaś posła Smoły Sejm uchwalił jeszcze dodatkową rezolucję:

"Sejm wzywa Rząd, aby celem uniknięcia dalszej emisji biletów PKKP zaciągnął natychmiast przymusową pożyczkę wewnętrzną oraz przeprowadził wysokie i postępowe opodatkowanie majątku, celem przerzucenia znacznej części ciężarów państwowych na bogate warstwy społeczne". Wykonawcą wszystkich powyższych rezolucji był Władysław Grabski, który przy wnoszeniu preliminarzy budżetowych na plenarnym posiedzeniu Sejmu w dniu 12 marca 1920 roku składając deklarację o wspólnej odpowiedzialności Rządu i Sejmu za równowagę budżetową państwa oświadczył: "idzie mi przede wszystkim o to, aby stosunek mój do Sejmu oparty był na ciągłym ujawnianiu tego, co jest dobre, ale i tego, co jest złe".

W kwietniu 1920 roku zostaje rozpisana t.zw. Pożyczka Odrodzenia na podstawie emisji obligacji długo- i krótkoterminowych, wypuszczanych w oparciu o ustawę z dnia 27 lutego 1920 roku. W lipcu tego roku zostaje przeprowadzona ustawa o 4% Państwowej Pożyczce Premiowej. Również w lipcu minister skarbu Wł. Grabski zostaje upoważniony przez Sejm do określenia sposobów przeprowadzenia pożyczki przymusowej w drodze rozporządzenia. Sfery gospodarcze miały pełne zrozumienie dla poczynań Grabskiego i wytrwale popierały jego zamierzenia w tym zakresie.

Znane mi są z tego okresu następujące obligacje:

- obligacje 5% krótkoterminowej wewnętrznej pożyczki państwowej z r. 1920 wartości 100, 500, 1000, 5000, 1000 marek polskich,
- obligacje 5% długoterminowej wewnętrznej pożyczki państwowej z r. 1920 wartości 1000 marek polskich,
- obligacje 4% Państwowej Pożyczki Premiowej r. 1920 wartości "Tysiąc Marek Polskich".

Pożyczka kolejowa z 1924 r.

Wysiłki podejmowane dla uzdrowienia sytuacji finansowej państwa nie dawały trwałego rezultatu, a deficyty budżetowe były źródłem potęgującej się z miesiąca na miesiąc emisji pieniądza i spadku wartości marki polskiej.

Inflacja przyjmowała coraz większe rozmiary, przeradzając się w stan hiperinflacji. Druk marek polskich, stawał się dla państwa podstawowym źródłem dochodów. Każdy, kto posługiwał się polskim pieniądzem papierowym, ponosił tym większe straty wskutek spadku jego wartości, im dłużej przechowywał te pieniądze. Ludność płaciła w ten sposób swoisty podatek inflacyjny, który

RZECZPOSPOLITA POLSKA

10

Złotych

OBLIGACJA

5% Państwowej Pożyczki Konwersyjnej z r. 1924

wartości dziesięciu złotych.

Nr 3038242

Skarb Rzeczypospolitej Polskiej wypłaci okazicielowi niniejszej obligacji, wypuszczonej na podstawie rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z dn. 17 marca 1924 r. (Dz. U. R. P. Nr 27 z r. 1924, poz. 274), po wylosowaniu tej obligacji, kwotę dziesięciu złotych. Procenty od niniejszej obligacji płatne są za każde półrocze z dołu w dniach 2 stycznia i 1 lipca każdego roku. Pożyczka będzie umorzona do dnia 2 stycznia 1945 r. w 40 ratach półrocznych na 2 stycznia i 1 lipca każdego roku, poczynwszy od dnia 1 lipca 1925 r. według planu amortyzacyjnego, ogłoszonego przez Ministra Skarbu.

Warszawa, dnia 1 września 1924 r.

Minister Skarbu

Dyrektor Departamentu
Obrotu Pieniężnego

Komisja Kontroli Długów Państwa

wg obliczeń ówczesnych ekonomistów w roku 1923 wynosił 5,2 dolara na jednego mieszkańca.

Najlepiej ten stan charakteryzują kursy dolara w markach polskich liczone na dzień 31 grudnia w roku 1921 - 2 922 mk, w roku 1922 - 17 800 mk, w roku 1923 - 6 375 000 mk. Pod wpływem sytuacji finansowej, grożącej sparaliżowaniem całego życia gospodarczego Sejm uznał, że sytuacja wymaga postępowania śmiałego, prędkiego i uproszczonego i udzielił rządowi szeroko zakreślonych pełnomocnictw w ustawie z dnia 11 stycznia 1924 r. "O naprawie Skarbu i Reformie Walutowej". Pełnomocnictwa te wykorzystał w szybkim tempie Władysław Grabski, który ponownie objął tekę Ministra Skarbu. Jednym z podstawowych zadań zrównoważenia budżetu i wprowadzenia podstaw nowego ustroju pieniężnego było przede wszystkim zmniejszenie wysokich niedoborów kolejowych. W centralnej i wschodniej części kraju sieć kolejowa była zupełnie zdemastrowana. Tabor kolejowy i wyposażenie warsztatów kolejowych wywieziono do Niemiec lub w głąb Rosji. Zniszczonych było 63% dworców kolejowych, 48% parowozowni i warsztatów oraz zdemontowane zostały całe linie kolejowe. Uporządkowanie transportu kolejowego obciążało w wysokim stopniu budżet państwa i przyczyniało się do wysokich deficytów.

Dla uporządkowania tego stanu wypuszczono w roku 1924 atrakcyjną wysoko oprocentowaną pożyczkę. Była to 10% Pożyczka Kolejowa w złotych frankach szwajcarskich. Procenty były obliczane każdorazowo podług kursu czystego złota na giełdzie w Nowym Jorku i dolara (czek na Nowy Jork) na giełdzie warszawskiej. Wysokość emisji ustawowo zezwolonej wynosiła 100 mil. frs w złocie. Wypuszczona została tylko I seria na 50 mil. frs w zł., z których faktycznie ulokowano 48,3 mil. frs w zł. Pożyczka była zabezpieczona zapisem hipotecznym na nieruchomościach kolejowych w dyrekcjach okręgowych kolei państwowych we Lwowie, w Stanisławowie i w Krakowie. Obligacje wypuszczono w odcinkach po 10, 25, 100 i 500 frs w zł. Pożyczka była wydana na 10 lat i w ciągu tego okresu została spłacona przez wykupienie wszystkich obligacji.

5% Państwowa Pożyczka Konwersyjna z 1924 r.

Dla uporządkowania zobowiązań Państwa wobec jego obywateli z tytułu pożyczek zaciągniętych w markach polskich oraz przejętych zobowiązań w koronach po Monarchii Austriacko-Węgierskiej zostały wypuszczone w roku 1924 obligacje 5% Państwowej Pożyczki Konwersyjnej. Wysokość emisji wynosiła 250 mil. zł i została wykorzystana do 230 mil. zł.

Konwersja obejmowała następujące zobowiązania:

- a) Skarbu Państwa z tytułu pożyczek państwowych z lat 1918 - 1920,
 - b) byłego Skarbu Austriacko-Węgierskiego, o ile z mocy Traktatu Wersalskiego obciążały Skarb Państwa Polskiego,
 - c) byłego Banku Krajowego dla Królestwa Galicji i Lodomerji z W. Ks. Krakowskim, z wyjątkie obligacji kolejowych.
- Pożyczka została wypuszczona w obligacjach po 10, 50, 100, 500, 1000 i 2000 zł oraz w świadectwach ułamkowych po 1, 3 i 5 zł. Obligacje tej pożyczki są łatwo dostępne dla kolekcjonerów, gdyż ostateczny termin jej umorzenia był określony na rok 1945, a więc praktycznie przez sześć lat pożyczka nie była umarzana i obligacje pozostały.

c.d.n.

WYOBRAŻENIA NA REWERSACH MONET CESARSTWA RZYMSKIEGO

III. RÓŻNE MOTYWY^{x)}

Wizerunki cesarza i jego rodziny

Wizerunek cesarza często pojawia się na rewersach monet wydawanych z rozmaitych okazji, n.p. zwycięstw, zwiedzania prowincji itp. Sestertius Hadriana przedstawia przybycie cesarza do Galii (ryc. 1).

Septimius Sewerus wydał serię monet rodzinnych, m.in. aureusa z wizerunkiem żony Julii Domny między synami Karakallą i Getą (ryc. 2).

Zdobycze wojenne i zwycięstwa.

W ciągu pięciu wieków swego istnienia Cesarstwo Rzymskie było wplątane w liczne wojny. Wiele z nich zostało upamiętnionych na monetach w różny sposób. Sestertius Marka Aureliusza pokazuje stos zdobytej broni, symbolizujący zakończenie wojny (ryc. 3).

Legiony

Rewersy z motywami legionowymi uwiadamiają przeważnie znaki różnych legionów, n.p. lwa, orła czy koziorożca. Na denarze Septimiusa Sewerusa widać orła legionowego między dwoma sztandarami (ryc. 4).

Wyobrażenia geograficzne

Liczne prowincje Imperium Rzymskiego, obejmującego kraje śródziemnomorskie, przedstawiane były na wielu rewersach w postaci żeńskich personifikacji. Na monetach Hadriana występują personifikacje ponad dwudziestu prowincji (por. ryc. 1). Na ryc. 5 pokazany jest sestertius Antoninusa Piusa z personifikacją Brytanii. Czasem na monetach znajdują się inne motywy, związane z różnymi miastami i rzekami.

Architektura

Rzymianie byli wielkimi budowniczymi, czego dowodem są liczne wspaniałe budowle świata śródziemnomorskiego, które przetrwały do dzisiaj. Wiele z nich ilustrują rewersy ciekawych monet, bardzo poszukiwanych przez kolekcjonerów. Dupondius Nerona przedstawia MACELLUM, t.j. halę targową (ryc. 6), a sestertius tego samego cesarza - słynną świątynię Ianusa (ryc. 7).

Fauna

Rzym przejął od Grecji zwyczaj portretowania na monetach różnych zwierząt, a choć fauna jest rzadziej obrazowana na monetach rzymskich, stanowi ona bardzo ciekawy ich motyw. Dość często występują zwierzęta na monetach Augustusa, m.in. dzik, lew, krab, krokodyl, motyl i jałówka. Na rewersie aureusa Domicjana pokazany jest orzeł (ryc. 8).

Propaganda

Cesarze Rzymu zdawali sobie sprawę z wartości propagandowej swych monet, które masowo rozchodziły się po całym Imperium. Sestertius Tyberiusza jest jednym z najwcześniejszych przykładów propagandy, uwidocznionej na monecie z wizerunkiem cesarza i napisem CIVITATIBVS ASIAE RESTITVTIS (Odbudowanym Miastom Azji), głoszącej hojność cesarza po silnym trzęsieniu ziemi w Azji Mniejszej w 17 roku n.e. (ryc. 9). Podobny charakter ma sestertius Nerwy, ilustrujący CONGARIUM, czyli rozdawanie obywatelom darów przez cesarza (ryc. 10).

Wyobrażenia pośmiertne

Niektórzy władcy (cesarze i cesarzowe) zaliczani byli po śmierci do bogów i na ich cześć wydawane były przez sukcesorów liczne monety pamiątkowe. Motywy tych monet są różne, jak n.p. piorun, orzeł czy ołtarz, lecz często powtarzające się.

^{x)} - - - - -

W komunikatach Wewnętrznych Nr 1/81 i 2/81 omówiono wyobrażenia

ryc.1 Sestertius
Hadriana

ryc.2 Aureus
Septimiusa Sewerusa

ryc.3 Sestertius
Marka Aureliusza

ryc.4 Denar
Septimiusa Sewerusa

ryc.5 Sestertius
Antoninusa Piusa

ryc.6 Dupondius
Nerona

ryc.7 Sestertius
Nerona

ryc.8 Aureus
Domicjana

ryc.9 Sestertius
Tyberiusza

ryc.10 Sestertius
Norwy

ryc.11 Sestertius
Hadriana

ryc.12 Sestertius
Hadriana

ryc.13 Denar
Augustusa

ryc.14 Aureus
Maksencjusza

ryc.15 Denar
Lucilli

ryc.16 Tremissis
Romulusa Augustusa

Sestertius wybity przez Hadriana, upamiętniający jego żonę Sabinę, przedstawia cesarzową unoszoną do nieba na skrzydłach orła (ryc. 11).

Okrety

Obrazy portów i okrętów nie są czymś niezwykłym na monetach rzymskich. Piękny okręt na rewersie sestertiusa Hadriana upamiętnia liczne podróże cesarza po Imperium (ryc. 12).

Ciała niebieskie

Obiekty takie jak gwiazdy czy półksiężycy regularnie pojawiają się na monetach rzymskich. Dość niezwykłym obiektem jest kometa na denarze Augustusa, odnosząca się do zjawiska na niebie bezpośrednio po zamordowaniu Juliusza Cezara (ryc. 13).

Mitologia

Motywy mitologiczne rzadko występują na monetach Cesarstwa, za wyjątkiem dość często przedstawianej wilczycy karmiącej bliźniaków Romulusa i Remusa, jak to widać na rewersie aureusa Maksencjusza (ryc. 14).

Inskrypcje

W pierwszym wieku n.e. ukazują się na monetach napisy zamiast motywów obrazkowych; w otoku rewersu znajdują się imiona i tytuły władcy, wokół liter SC (senatus consulto - uchwała senatu).

Inny rodzaj inskrypcji, umieszczonych w kilku rzędach, zwykle w wieńcu dębowym, mają późniejsze monety, jak n.p. denar Lucilli z napisem VOTA PVBLICA (ryc. 15).

Motywy symboliczne

Pojawiają się one sporadycznie na rewersach i mają zwykle związek z religią. Przedstawiane są przyrządy kultowe, jak simpulum (czerpak), lituus (laska sakralna), tripus (trójnóg), patera (miska ofiarna), apex (kapelusz kapłański), kropidło, dzbanek itp.

Krzyż, główny symbol wiary chrześcijańskiej, pojawia się na rewersach monet dopiero w V wieku n.e. Występuje on m.in. na złotym tremissisie Romulusa Augustusa (ryc. 16).

Na zakończenie należy podkreślić, że ten krótki przegląd wyobrażeń na rewersach monet Cesarstwa Rzymskiego daje tylko bardzo ogólne pojęcie o ich ilości i różnorodności. Pominięte zostały m.in. rewersy monet bitych w setkach mennic miast Grecji, Europy, Azji Mniejszej, Lewantu, Egiptu i Północnej Afryki.